

EEN
HUIS
DAT
PAST

vormgeven aan
maatschappelijke opvang

Colofon

Tekst: Machteld Kors

Research en redactie: Versseput Architecten

Fotografie:

exterieur: Corné Bastiaansen | Fotografie

interieur: Paulien de Gaaij | Fotografie

portretten: Thies de Waard, Volta_ontwerpers

Grafisch ontwerp: Volta_ontwerpers

Met dank aan Frank Pleijers en Jan Kooij

Versseput Architecten

Nicolaasdwarsstraat 1a

3512 XG Utrecht

T 030 2333103

F 030 2343968

E arch@versseput.nl

W www.versseput.nl

Inhoud

1

Inleiding

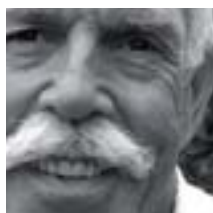
Vormgeven aan maatschappelijke opvang:
Dialogoog en uitwisseling als basis voor een
ultiem programma van eisen 2

2

Veiligheid & vertrouwen

Frank Pleijers: “De kracht van de samenwerking
lag in het aanvullen en uitwisselen van specifieke
kennis tussen architect en hulpverlener.” 6

3

Maak het samen mogelijk

Jan Kooij: “De openheid en betrokkenheid van
Versseput Architecten in het proces werd zeer
gewaardeerd.” 10

4

Architectuur & functie

Een gebouw met een sociale
ruggengraat 12

“Alcoholverslaafden zijn geneigd zich te onttrekken aan de structuur van het dagelijks leven.”

Vormgeven aan maatschappelijke opvang

**Dialogo en
uitwisseling
als basis voor
een ultiem
programma
van eisen**

In januari 2007 is in Utrecht het Hostel Hogelanden voor 23 alcoholverslaafde dak- en thuislozen opgeleverd. Als architect van dit voor Nederland unieke project heeft Versseput Architecten veel kennis en ervaring opgedaan. In Nederland zijn natuurlijk eerder hostels voor maatschappelijke opvang ontworpen; een langdurige woonbegeleiding specifiek voor dakloze alcoholverslaafden is echter nieuw. Het ontwerp voor het Hostel Hogelanden is dan ook tot stand gekomen zonder dat er gekeken kon worden naar bestaande referentieprojecten. Het gezamenlijk opgestelde programma van eisen voor dit unieke project is een waardevol document voor de toekomst dat als richtlijn kan fungeren voor nieuwe hostels voor alcoholverslaafde dak- en thuislozen.

Overleg en uitwisseling

Tijdens het ontwerpproces voor het Hostel Hogelanden heeft er intensief overleg plaatsgevonden met de toekomstige gebruiker SBWU (Stichting Beschermende Woonvormen Utrecht), met de Gemeente Utrecht (de opdrachtgever) en met een afvaardiging van de omwonenden. De open dialoog tussen deze groepen heeft geleid tot een bijzonder ontwerp dat niet tot stand had kunnen komen zonder het voortschrijdende inzicht gedurende het proces. De intensieve uitwisseling van kennis, ervaringen en wensen boden nieuwe inzichten en functionele oplossingen die in het programma van eisen onmogelijk waren te voorzien. De architect moet in zo'n proces flexibel en inventief zijn; wat is mogelijk binnen de gestelde randvoorwaarden en hoe kan er in het ontwerp zo veel mogelijk tegemoet worden gekomen aan de diversiteit aan wensen? Het uiteindelijke ontwerp voor Hostel Hogelanden is functioneel en respectvol naar haar bewoners en een waardevolle toevoeging voor de omliggende wijk. Versseput Architecten wil in dit boekje haar ervaring op dit gebied vastleggen en een opening bieden voor toekomstige betrokkenheid bij soortgelijke projecten.

Programma van eisen

Een programma van eisen voor een gebouw is allesomvattend; de randvoorwaarden van een gebouw worden erin omschreven, het geeft een opsomming van de wettelijke mogelijkheden of be-

perkingen en het legt richtlijnen vast over hoe het geheel eruit moet zien. In de regel wordt een programma van eisen in samenspraak met vele betrokkenen gemaakt. Versseput Architecten heeft in het project Hostel Hogelanden alle wensen en feiten op tafel gekregen en vastgelegd in een uniek document. Een weloverwogen programma van eisen is volgens Versseput Architecten de sleutel tot een goed ontwerp en de basis voor een geslaagd project.

Versseput Architecten en projecten voor maatschappelijke opvang

Voorzieningen in de maatschappelijke opvang vormen een wezenlijk onderdeel van de gebouwde omgeving, maar hebben in de directe omgeving vaak een impopulair imago. Een zorgvuldige uitwerking van het gebouw en een grondige inpassing in de context vormen daarom een essentieel onderdeel van de opgave. Door met zorg om te gaan met de vormgeving van het gebouw en het een duurzame uitstraling te geven, zal er een breder draagvlak zijn voor de komst van de opvang bij de direct omwonenden. Door in een vroeg stadium van het ontwerpproces alle belangen op tafel te hebben, kunnen er afwegingen gemaakt worden op het gebied van een werkbare sociale routing, organisatie van cliëntgebonden ruimtes en werkkamers. Versseput Architecten ziet het als een uitdaging de opgave voor maatschappelijke opvangvoorzieningen te benaderen op een eigentijdse wijze. Dus geen steriele en

Wie is?

Versseput Architecten

Versseput Architecten wordt geleid door Peter Versseput (architect) en Inge Schultz (buopartner) en bestaat zestien jaar. Inmiddels heeft Versseput Architecten een oeuvre opgebouwd waaruit overtuiging spreekt en ook een zekere vorm van bescheidenheid. Geen trendy oplossingen, moedwillige ingrepen of uitbundig vormgegeven details, want 'dingen die goed zijn moet je niet willen verbeteren'. Versseput Architecten is geïnteresseerd in de menselijke maat en de wisselwerking tussen gebruikers, medewerkers en ruimte. Het individu staat in het werk centraal.

klinische ruimtes, maar het ontwerpen van een leef- en werkomgeving met respect naar alle gebruikers.

Budgetten

Oprachten voor het ontwerpen van voorzieningen in de maatschappelijke opvang worden meestal gefinancierd uit gemeenschapsgelden. Een realistische budgetbesteding is daarom een vereiste en er dient consequent verantwoording te worden afgelegd aan de opdrachtgever. Versseput Architecten acht het zijn verantwoordelijkheid prijsbewust te ontwerpen. ●

Veiligheid & vertrouwen

In gesprek met Frank Pleijers

In oktober 2002 heeft de gemeente Utrecht het convenant 'Voor een gezonder Utrecht' gesloten. Uitgangspunt is om de groep (verslaafde) dak- en thuislozen een menselijker bestaan te bieden en de overlast in de stad te verminderen door het realiseren van o.a. negen woonvoorzieningen

verspreid over de wijken. De SBWU is gevraagd haar doelgroep uit te breiden en zich ook te richten op de begeleiding van dak- en thuisloze alcoholverslaafden.

Frank Pleijers (SBWU), voormalig locatietoehoofd van de Maliehof hostel voor harddrugsverslaafde dak- en thuislozen, is vanaf de allereerste planvorming betrokken geweest bij de totstandkoming van het Hostel Hogelanden. Hij heeft uitgebreide ervaring op het gebied van begeleiding en ondersteuning van alle verschillende soorten cliëntgroepen in de maatschappelijke opvang. Echter het meedenken in een ontwerpproces voor de realisatie van een hostel voor dak- en thuisloze alcoholverslaafden was nieuw. Aan deze woonvorm moesten andere eisen worden gesteld dan aan bijvoorbeeld een hostel voor harddrugsverslaafden. In het voortraject van het opstellen van het programma van eisen is onder andere een bezoek gebracht aan Hostel De Zon in Rotterdam Krooswijk. Deze woonvorm bood echter geen direct referentiekader omdat deze niet ingericht was op een langdurige begeleiding van alcoholverslaafden. Er moest een passend programma van eisen worden opgesteld voor de huisvesting van deze cliëntgroep. Privacy, toegankelijkheid (voor fysiek en geestelijk minder validen), langdurige zorg en rehabilitatie (herstel) waren vanuit hulpverlenend perspectief belangrijke speerpunten.

Specialistische kennisuitwisseling

De kracht van de samenwerking in de totstandkoming van het hostel, lag voor een groot deel in het aanvullen en uitwisselen van specifieke kennis tussen architect en hulpverlener. Frank Pleijers kende de

doelgroep goed en kon het wezenlijke onderscheid benoemen tussen harddrugsverslaafden en alcoholverslaafden. “Alcoholverslaafden zijn zorgmijders en functioneren slecht in een groep.” Een woonomgeving voor deze doelgroep moest daarom een duidelijke structuur kun-

“De kracht van de samenwerking lag in het aanvullen en uitwisselen van specifieke kennis tussen architect en hulpverlener.”

nen bieden aan de bewoners. “Versseput Architecten was in staat om onze kennis en verhalen over de cliëntengroep om te zetten in een architectonisch programma van eisen. Aan het eind van de initiatief-fase lag er een programma van eisen dat de sleutel vormde tot een gebouw dat mooi is maar vooral ook goed werkt.”

Ruimtelijke structuur

Volgens Pleijers was het vooral belangrijk dat de bewoners de mogelijkheid werd geboden zich weer te verankeren met hun woonomgeving. Er moest een basis geschapen worden voor veiligheid en vertrouwen. Omdat alcoholverslaafden zorgmijden, geneigd zijn zich te onttrekken aan de structuur van het dagelijks leven, is de woonkamer de belangrijkste ontmoetingsplek. In het programma van eisen heeft dit een belangrijke basis gevormd voor de ruimtelijke indeling. In het uitein-

Voortschrijdend inzicht in het zorglandschap

delijke ontwerp vormt de woonkamer de ruggengraat van het gebouw. Iedereen heeft een eigen kamer, maar kan deze niet bereiken zonder door de huiskamer te komen. Er wordt zo veel mogelijk gezamenlijk gegeten om de bewoners weer te laten wennen aan onderling sociaal contact. De kamers verschillen allemaal in grootte en ligging. De 'wooncarrière' die hierdoor mogelijk wordt binnen het hostel levert volgens Pleijers een mooie dynamiek op binnen de groep.

Meedenken

Nu, drie maanden na de realisatie, ziet Pleijers erg positief terug op de samenwerking met Versseput Architecten. Hij is vooral verrast door de mate waarin het programma is verdiept en hoe er zowel op architectonisch niveau, als ook op detailniveau werd meegedacht over bijvoorbeeld de bewegwijzering en de inrichting. ●

- Herhuisvesting van afgelegen en verouderde paviljoenachtige behuizing naar kleinschalig wonen in eengezinswoningen in de wijk.
- De SBWU heeft zich de laatste jaren ontwikkeld als een facilitair bedrijf c.q. hulpverlener met expertise op alle levensgebieden van mensen in de maatschappij.
- Omslag van grote zelfstandigheid van bewoners naar een woonvorm waar zorg en ondersteuning weer belangrijk zijn.
- Nieuw evenwicht in benadering van doelgroep: je kan ze wel in een huis tussen 'normale' mensen in de wijk zetten; maar dat wil nog niet zeggen dat ze ook in die maatschappij kunnen functioneren.
- Methodisch werken en participatie van bewoners hebben een hernieuwde impuls gekregen. Bewoners wordt de mogelijkheid geboden hun eigen identiteit te hervinden.
- Verstrekking van zorg en wonen aan alcoholverslaafden staat of valt bij een goede financiering. Sinds 2005 kunnen voorzieningen voor maatschappelijke opvang ook een RIBW-verstrekking krijgen.
- Door o.a. de modernisering van de AWBZ heeft de SBWU de mogelijkheid gekregen om ook weer begeleiding te bieden aan dak- en thuislozen met (ernstige) psychiatrische problematiek, de zogenaamde Openbare Geestelijke Gezondheidszorg (OGGZ). In oktober 2002 heeft de gemeente Utrecht met Agis Zorgkantoor en tal van instellingen binnen de GGZ (waaronder de SBWU) en de Maatschappelijke Opvang, het convenant 'Voor een gezonder Utrecht' gesloten. De SBWU is hierbij gevraagd haar doelgroep uit te breiden en zich o.a. binnen het kader van Project BinnenPlaats ook op begeleiding van dak- en thuisloze verslaafden te richten. De begeleiding van deze doelgroep is nadrukkelijk niet gericht op het stoppen van het druggebruik.

Bamboe & fluitenkruid

De speciaal door Versseput Architecten ontworpen gevelbekleding voor de nieuwbouw van Hostel Hogelanden bestaat uit smalle betonnen gevelpanelen met een reliëf van bamboe;

een metafoor voor de stenen jungle waarin de bewoners hun thuis moeten vinden. Door het vervaardigen van monsters in diverse kleurschakeringen was het mogelijk om met de opdrachtgever, de SBWU en de omwonenden het ultieme gevelpaneel te selecteren dat het best past.

In gesprek met Jan Kooij

Maak het samen mogelijk

Voor het gezamenlijk tot stand brengen van een ontwerp heb je een groep mensen nodig die de moed en wil heeft iets tot stand te brengen. Dus niet alleen maar klagen, maar het negatieve omzetten naar een eindresultaat waarin iedereen zich kan vinden.” Jan Kooij (1941, gepensioneerd prothesemaker, vader van twee zonen en een dochter), één van de drie vertegenwoordigers van de buurt in het ontwerpwijkteam van Hostel Hogelanden, is zo'n persoon. Hij werd na de eerste presentatie van het

ontwerp gevraagd zitting te nemen in het ontwerpoverleg. Niet gehinderd door architectonische voorkennis, maar gedreven om een mooie plek te creëren voor de 23 alcoholverslaafden, stemde hij in.

Wederzijds begrip als basis voor een open dialoog

In overleg met de wethouder Spekman werd een aantal voorwaarden geformuleerd waaraan volgens de omwonenden het hostel moest voldoen. Het ontwerp

“De openheid en betrokkenheid van Versseput Architecten in het proces werd zeer gewaardeerd.”

werd aan deze voorwaarden getoetst en er werden aspecten als gebouwhoogte, omgeving en gevelgeleding besproken.

In verschillende bijeenkomsten werden varianten getest. Ontwerpsuggesties werden meegenomen in het ontwerpproces. Versseput Architecten werkte alle varianten uit in kleine schetsmaquettes die vervolgens weer aan het ontwerprijckteam werden voorgelegd. Door suggesties inzichtelijk te maken kwamen buurtbewoners maar ook Versseput Architecten door voortschrijdend inzicht tot de conclusie dat bepaalde voorstellen niet haalbaar waren of juist wel.

Breed draagvlak

De werkwijze heeft uiteindelijk het gewenste draagvlak opgeleverd in de buurt. De openheid en betrokkenheid van Versseput Architecten in het proces werd volgens Jan Kooij erg gewaardeerd en creëerde uiteindelijk een positieve stemming in de buurt. Het impopulaire karakter van een hostel maakte door de betrokkenheid van de buurt een imago-verandering door. Terugkijkend op het hele proces vindt Jan Kooij het een mooi project geworden. Het hostel is een aantal maanden in gebruik en de geluiden uit de wijk zijn positief. Dat sommigen het gebouw met trots het ‘mooiste hostel van Utrecht’ noemen, maakt Jan Kooij een gelukkig mens.

De buurt

Het bekende ‘Not in my backyard’-principe leverde de gemeente Utrecht problemen op bij het vinden van een geschikte locatie voor een hostel voor alcoholverslaafde dak- en thuislozen. Uiteindelijk viel de keuze op de voormalige politiepost het Blauwe huis, gelegen bij de Rode Brug aan de rand van de wijk Ondiep. Door de specifieke bebouwing en de hoekpositie vormde het Blauwe huis een belangrijk herkenningspunt voor de wijk. Door een goede inpassing van de nieuwbouw en een grondig overleg met de gebruikers en de omwonenden zal ook in de toekomst het Hostel Hogelanden fungeren als een visitekaartje.

De Rode Brug in 1942

4

Architectuur

Het Hostel Hogelanden is een ensemble van oud- en nieuwbouw. De oudbouw bestaat uit een deel waarin voorheen de politiepost van Ondiep was gehuisvest. Dit karakteristieke bakstenen gebouw werd alom gewaardeerd in de wijk en vormde een belangrijke entree voor de achterliggende buurt. Het nieuwe hostel moest in de toekomst op haar manier ook een stijlvolle toevoeging vormen.

Architectuur

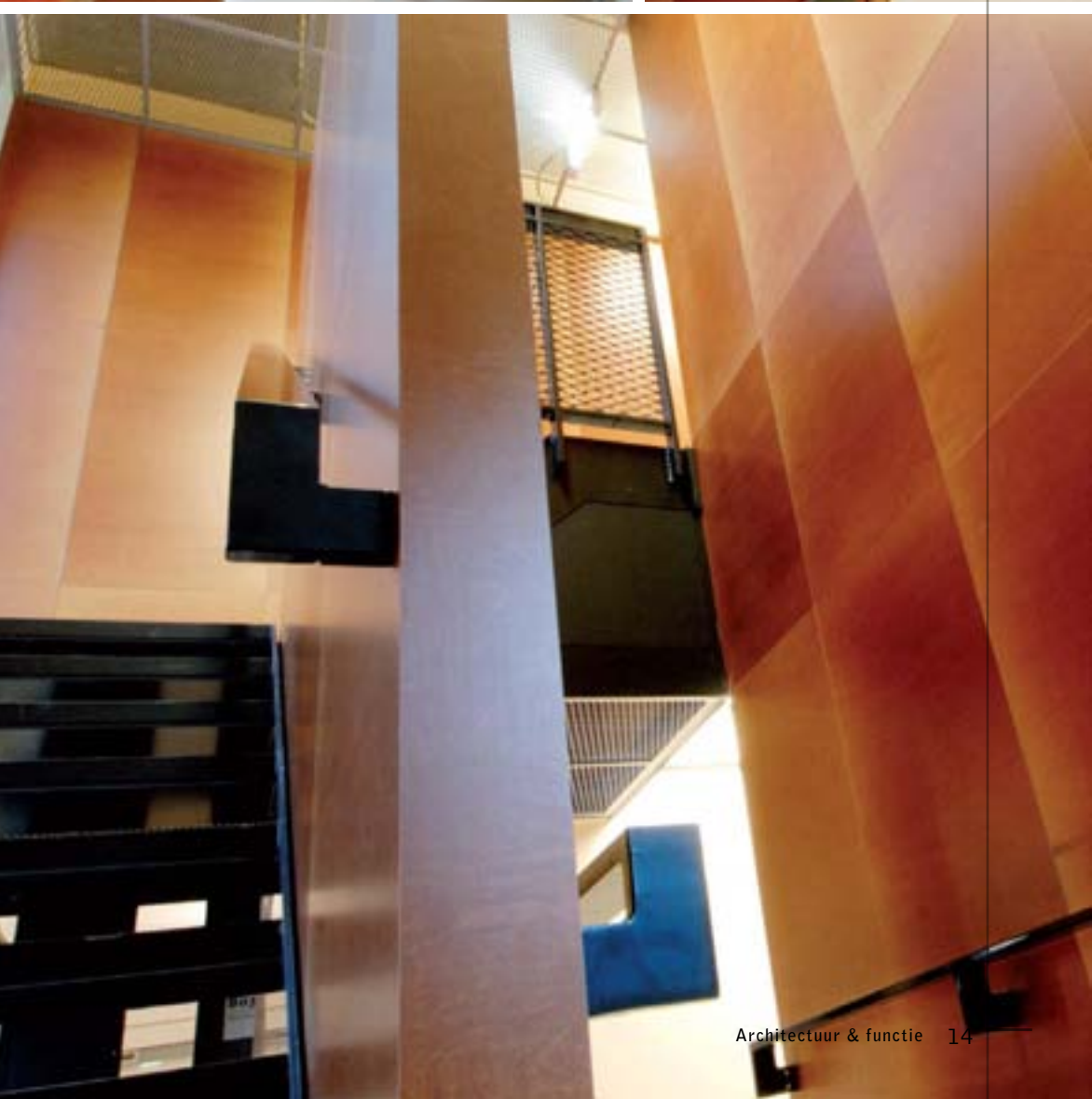
De oud- en nieuwbouw vormen een harmonieus ensemble. Het karakteristieke entreegebouw is behouden en de begane grond van de nieuwbouw is met respect voor de omliggende bebouwing, verdiept uitgevoerd. De uitbreiding is

& functie

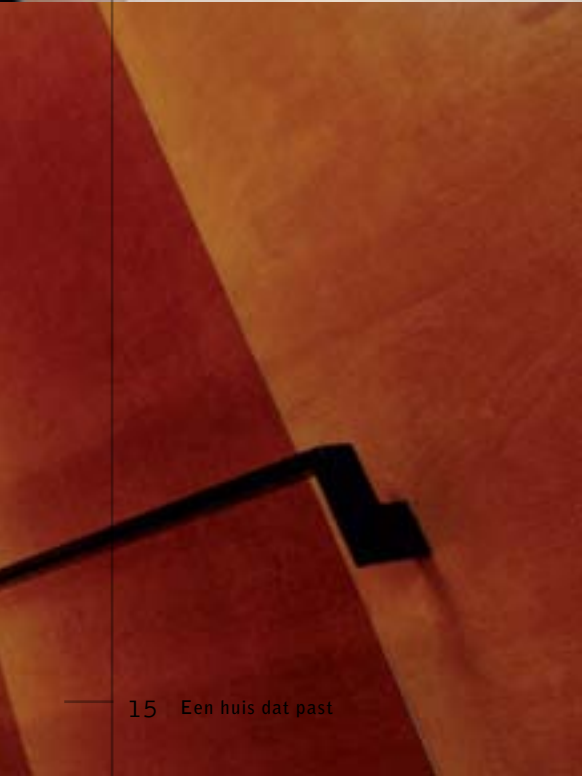
ondergeschikt aan de bestaande bebouwing en het typerende torentje van de bestaande bebouwing is van alle kanten zichtbaar. De verticale gevelgeleding van de nieuwbouw sluit aan op de oudbouw, maar heeft door haar materialisatie een eigentijdse uitstraling.

Een gebouw met een sociale ruggengraat

Identiteit en uitstraling

In de ontwerpfase is veel gesproken over de gewenste uitstraling en identiteit van het hostel. Hierbij kwam aan de orde dat in het exterieur van het gebouw een goede balans moest zijn tussen een 'transparante uitstraling' enerzijds om verbeelding te geven aan de mate van maatschappelijke inpassing; en 'geslotenheid' anderzijds om de privacy van de bewoners te waarborgen. De smalle, hoge ramen geven de gevel een open karakter en brengen veel daglicht naar binnen in de kamers, zonder dat er te veel inkijk mogelijk is. Neutraliteit en nihilistische detaillering zijn als uitgangspunt genomen voor de indeling van de gevels. De materialen zijn eigentijds: een zinken felsplaat voor het dak en smalle aluminium gevelkozijnen. De smalle betonnen gevelplaten met een bamboereliëf en het motief van fluitenkruid zijn naar eigen ontwerp van Versseput Architecten.

Interieur

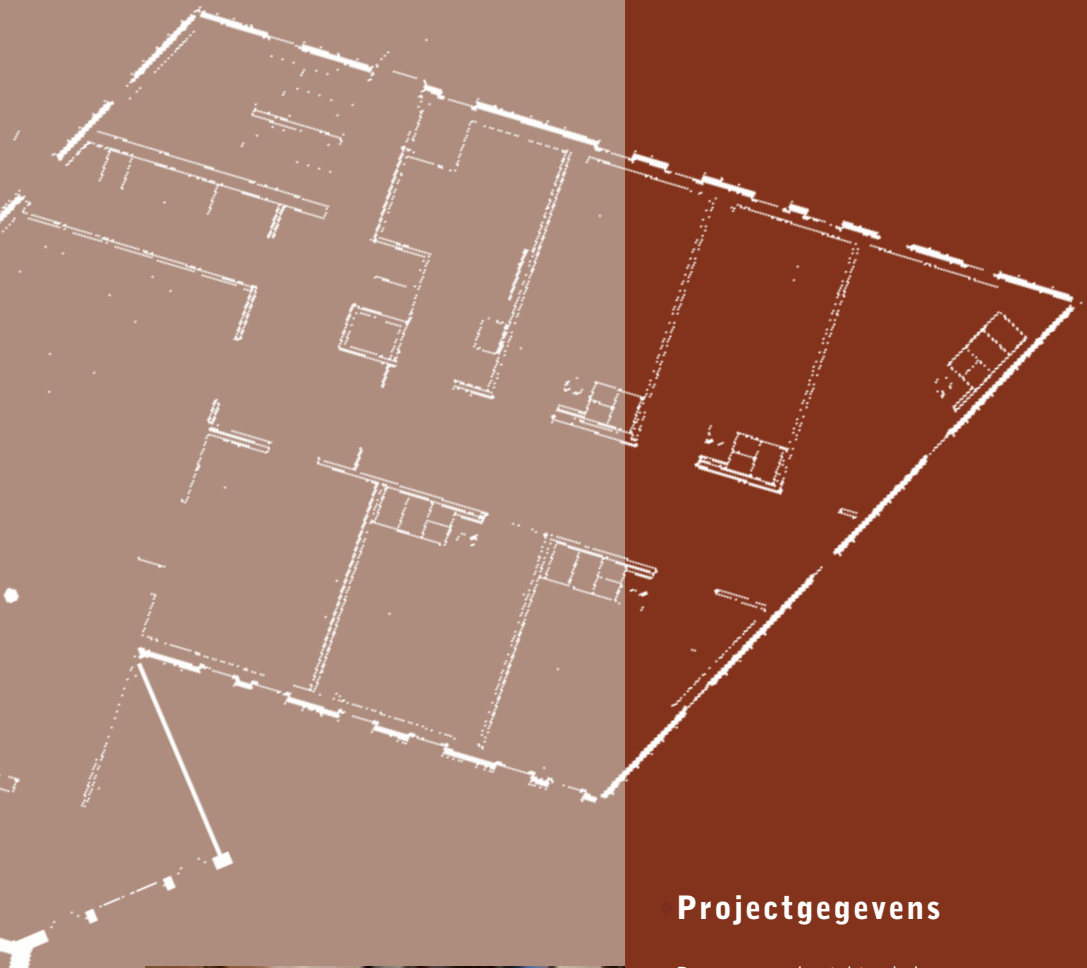
Het interieurontwerp heeft een eigentijdse huiselijke uitstraling waarbij er gezocht is naar een ruimtelijke indeling met een goede balans tussen individuele ruimtes en gezamenlijke ruimtes. De woonkamer met comfortabele zithoek, hangplek en sfeervol fotobehang, vormt een centrale ontmoetingsplek waar iedere bewoner doorheen komt voordat hij (of zij) naar zijn eigen woonruimte gaat. De geestelijke en fysieke gesteldheid van de bewoners stelde uiteraard specifieke eisen aan

de inrichting. Doordat de bewoners niet altijd even makkelijk hun weg kunnen vinden is er naast een heldere architectonische routing in overleg met de gebruiker bewegwijzering ontworpen. De gangen wijken zo veel mogelijk af van de lange instellingsgangen met deuren aan weerszijden. Dit komt ten goede aan de oriëntatie van de bewoners. Er is geen klinische omgeving ontworpen maar in de materialisering is zorgvuldig rekening gehouden met onderhoud en mate van slijtage. De kamers hebben allemaal een afwijkende indeling en ze verschillen in

grootte. Dit is uniek in vergelijking met andere woon-zorginstellingen. Eigen identiteit staat voorop, de kamers hebben één of twee ramen met uitzicht op de straat, bieden ruimte aan een bed en hebben elk een individueel vormgegeven pantry- en kledingmeubel. ●

De woonkamer als het hart van de sociale routing

Projectgegevens

- Programma: hostel ten behoeve van 23 dak- en thuisloze alcoholverslaafden
- Footprint: 380 m²
- Bruto vloeroppervlak: 858 m²

- Opdrachtgever: GG&GD Utrecht
- Projectmanagement: Ontwikkelingsbedrijf Gemeente Utrecht
- Architectuur: Versseput Architecten, Utrecht

Uit ervaring weten wij dat de totstandkoming van een programma van eisen voor een gebouw veel inspanning en inleving vergt. Door middel van referentieprojecten kan vaak een passend programma van eisen worden opgesteld. Bij aanvang van de totstandkoming van het Hostel Hogelanden in Utrecht voor de opvang van 23 alcoholverslaafde dak- en thuislozen, waren er geen referenties en bestond er ook geen vooropgezet programma van eisen. In een goede dialoog met de SBWU (Stichting Beschermende Woonvormen Utrecht) hebben wij een zeer gedetailleerd programma van eisen opgesteld voor deze nieuwe vorm van maatschappelijke opvang. Achteraf kunnen wij zeggen dat de kracht van de samenwerking voor een groot deel lag in het aanvullen en uitwisselen van specifieke kennis tussen architect en hulpverlener.

Doordat óók de omwonenden intensief waren betrokken bij het ontwerpproces is er een breed draagvlak ontstaan in de buurt. Volgens hun zeggen hebben zij nu het 'mooiste hostel van Utrecht'.

Het hostel functioneert nu enige maanden naar grote tevredenheid. Daar zijn we zeer trots op en daarom hebben we de totstandkoming en het eindresultaat van dit project vastgelegd. Het programma van eisen voor het Hostel Hogelanden zal in de toekomst kunnen fungeren als referentie voor nieuwe hostels.

Peter Versseput

